

Хроника Currents Actualité

Večita pitanja?

Science or Humanities – Whither Archaeology?, session of the 28th Annual Meeting of the European Association of Archaeologists, 31st August – 3rd September 2022, Budapest, Hungary

Session organizers: Artur Ribeiro (University of Kiel), Liv Nilsson Stutz (Linnaeus University), Tobias Kienlin (University of Cologne)

Posle trogodišnje pauze, u septembru 2022. godine evropski arheolozi imali su ponovo priliku da se uživo okupe na godišnjoj konferenciji svoje najveće strukovne organizacije. Posle skupa održanog u Bernu u Švajcarskoj 2019. godine, neposredno pre izbijanja pandemije, konferencije 2020. i 2021. godine bile su organizovane kao onlajn događaji, sa svim prednostima i manama ovakvog načina okupljanja. Poslednji skup bio je hibridni, tako što se veliki broj učesnika našao u Budimpešti na licu mesta, dok je učinjen veliki napor da se omogući i učešće onlajn. Ovakvo rešenje, iako je svakako najprimerenije situaciji u kojoj je konferencija održana, u izvesnoj meri je dovelo u nezavidan položaj učesnike koji su je pratili „na daljinu“, jer nije uvek bilo moguće uzeti ravnopravno učešće u diskusijama. S druge strane, ovakav način pristupa konferencijskim dešavanjima donekle je umanjio problem veoma razuđenog programa, u kojem se tokom tri konferencijska dana odvijalo preko 400 pojedinačnih sesija.

Okosnicu je činilo pet tematskih oblasti: *Arheolozi i arheologija sada i ovde; (Re)integracija; Karpatiski basen: integracija, mobilnost i diverzitet; Polis, imperija, liga i dalje – život u povezanim društvima; Klimatske promene – socio-ekološke perspektive i, najzad, Decenija posle „treće naučne revolucije u arheologiji“*, za koje je Naučni odbor Konferencije smatrao da iscrpno izražavaju trenutno glavne tokove debate u evropskoj arheologiji. Teme šest uvodnih predavanja korespondirale su sa ovim programskim okvirom: hegemonija i mreže odnosa u Rimskom carstvu (Vladimir Mihajlović, Novi Sad), interdisciplinarni pristupi u istraživanju starijeg gvozdenog doba u jugoistočnoj Evropi (Matija Črešnar, Ljubljana), neolitske civilizacije centralne i jugoistočne Evrope u svetlu paleoklimatskih istraživanja (Eniko Mađari, Budimpešta), pejzaž gvozdenog doba đerdapske regije (Adina Boroneanc, Bukurešt), odjeci „treće naučne revolucije“ u istraživanju III milenijuma stare ere (Folker Hajd, Helsinki) i odnos samih stručnjaka, ali i šire javnosti, prema artefaktima i njihovoj sudbini u savremenom kontekstu (Suzi Tomas, Antwerpen). Posebno je važno istaći da gotovo svi ovi predavači pripadaju mlađoj generaciji stručnjaka i potiču iz akademskih sredina koje nisu uobičajeno shvaćene kao središta teorijske debate, što je van sumnje hvale vredan korak ka većoj zastupljenosti različitih stanovišta u okviru evropske arheologije.

Ovako širok okvir i obilje sadržaja koji su se vremenski preklapali tokom tri konferencijska dana čine da je gotovo nemoguće ponuditi celovit prikaz ovog skupa. Na osnovu ponuđenih tematskih oblasti, naslova i apstrakata sekcija, međutim, moguće je zaključiti da među ključnim temama koje na pragu treće decenije 21. veka zaokupljaju arheologe važno mesto zauzima pitanje najplodnijih načina da u svoje istraživanje uključe značajne i neprekidno narastajuće mogućnosti koje nudi saradnja sa prirodnim naukama i novim tehnologijama/digitalnim tehnologijama. Sa korenima u antikvarskoj praksi 19. veka, jednako dubokim u istoriji i istoriji umetnosti, ali i u geologiji i drugim egzaktnim posmatranjima sveta, arheologija je kroz čitavu svoju disciplinarnu istoriju manje ili više teorijski osvešćeno tražila balans između humanističkih i prirodnonaučnih pristupa. Prvo eksplicitno i strukturirano uključivanje epistemologije prirodnih nauka – *procesni program* šezdesetih godina, i snažna reakcija koja je usledila par decenija kasnije – široki spektar ideja poteklih iz humanističkog polja objedinjen pod nazivom *postprocesne arheologije*, zaoštrili su ovu polarizaciju, koja je početkom 21. veka dovela do stanja koje su neki istraživači opisali kao „dve kulture“ (Jones 2002: 1 i dalje), koje se slabo međusobno razumeju i još manje mare jedna za drugu. Novi milenijum tako je doneo i nove puteve za razrešenje ovog većitog pitanja arheologije, od pažljivog promišljanja prednosti i ograničenja interdisciplinarnih pozajmica, posebno onih iz kvantitativno orijentisanih nauka (npr. Chapman, Wylie 2017), do proglašenja nove (treće?) paradigmatске promene u arheologiji, koja nesumnjivo vodi dominantno pozitivističkim putem, kako je ustvrdio Kristijan Kristijansen

(Kristiansen 2014), jedan od značajnih autora procesnog talasa. Sudeći po tome da je ovaj njegov tekst jedna od najčešće navodenih referenci u arheološkoj literaturi poslednje decenije, vera koju je obznanio u sigurnost naučne budućnosti arheologije, oličene u velikim projektima i „velikim podacima“ (*big data*), naišla je na topao prijem u velikom delu profesionalne zajednice. Tako je, iako je već pri prvom objavljivanju izazvala oštre i utemeljene kritike, Kristijansenova teza da je razvoj prirodnih i tehničkih nauka doveo do revolucionarnih poboljšanja u arheološkom istraživanju postala i jedan od pet tematskih stubova konferencije u Budimpešti. Kao odgovor na ovaj poziv, veliki broj predstavljenih radova ponudio je bogat izbor konkretnih primera u kojima su arheolozi primenom aDNK ili izotopskih analiza, informatičkog sistema GIS i drugih metoda proisteklih iz STEM polja proširili znanja o prošlosti. Međutim, nesumnjiv potencijal i sve šira upotreba postupaka razvijenih u specijalizovanim naučnim oblastima ne rešava, već produbljuje pitanje njihovog epistemičkog položaja unutar arheologije. Skup u Budimpešti ponudio je izvanrednu priliku da se o ovoj temi razgovara i razmišlja u okviru sekcije *Nauka ili humanistika – kuda ide arheologija? (Science or Humanities – Whither Archaeology?)*, Session No. 218, <https://www.e-a-a.org/ea2022>).

Poziv koji su uputili organizatori sekcije (L. Nilson-Štuc, A. Ribeiro, T. Kenlin) počinjao je konstatacijom da je nesumnjivo sve veći upliv tehnika, metoda i pristupa iz oblasti prirodnih nauka omogućio vidne pomake unutar arheologije, uključujući njenu veću vidljivost i prepoznatljivost, kako u javnosti, tako i pred donosiocima odluka o finansiranju naučnog rada, pa tako i mogućnosti boljih

uslova istraživanja. S druge strane, nije retkost da ova obnovljena vera u mogućnosti prirodnonaučnog pristupa prošlosti dovodi do zanemarivanja nekoliko decenija duge i utemeljene kritike ograničenja koja su arheološkom istraživanju namećala rigidna načela logičkog pozitivizma, oličena u procesnom programu, koja ne daju prostora da se prikažu pluralni aspekti prošlosti na osnovu arheološkog zapisa. Dodajmo i da je od vremena prvih programskih tekstova Luisa Binforda došlo do velikih promena u samom polju teorije i epistemologije prirodnih nauka, velikim delom uzrokovanih upravo impresivnim probojima, te da monolitnost nauke i apsolutna objektivnost istraživača više nisu neprikosnovena načela ni u ovim oblastima. Takođe, u okviru filozofije nauke danas se insistira na specifičnostima polja, pre nego na nasilnom ujednačavanju prema modelima fizike i hemije. Stoga apstrakt sekcije skreće pažnju na opasnost da sa ponovnim nepromišljenim i ishitrenim preuzimanjem isključivo prirodnonaučnog pogleda na sopstveni predmet istraživanja arheolozi dolaze u opasnost da klatno vrate na poziciju od pre pola veka, čija su ograničenja u međuvremenu i dovela do potrebe da se u disciplini reafirmiše njen humanistički aspekt. U zaključku, posebno se ističe da je prirodnonaučna komponenta od ključnog značaja za arheologiju, ali da se svakako može tvrditi da je ravnoteža između naučnih i humanističkih pristupa upravo njena najveća snaga. Diverzitet pristupa otvara široko polje mogućnosti, koje otvara još jedan nivo rasprave: promišljanje smislenih integrisanih istraživačkih programa i prirodno-humanističkih simbioza, umesto nametanja isključivog principa.

Odgovori na ovaj poziv svojom brojnošću i raznovrsnošću jasno su ukazali da

je još uvek potrebno temeljno promišljati o mnogim aspektima nove „naučne revolucije“. Na konkretnim primerima arheoloških istraživanja iz Portugalije (A.F. Maurer et al), Italije (S. Radchenko, D. Kiosak) i Finske (S. Paasikivi, U. Moilanen), koja su uključivala snažnu prirodnonaučnu komponentu, učesnici su rečito demonstriali opasnosti nerefleksivnog preuzimanja krajnjih rezultata iz oblasti prirodnih nauka, na primer genetskih analiza (K. Wilson) ili metoda kao što je datovanje putem C14, bez temeljnog poznavanja mogućnosti i ograničenja ovih postupaka u njihovom originalnom kontekstu, kao i nužnih modifikacija pri prenošenju u arheološku situaciju. Veličina i obuhvatnost uzorka na kojem se vrše posmatranja – temeljno pitanje u okviru svakog eksperimentalnog istraživanja, u slučaju arheološkog zapisa daleko je izraženije nego, na primer, u kontrolisanoj laboratorijskoj situaciji. Pa ipak, mnogi istraživači su osetili olakšanje kada je otvorena mogućnost da se odredi starost artefakata na način precizniji od stilsko-hronološke analize, s obzirom na to da je datovanje postalo samo manje ili više mehanički a ne suštinski rezultat arheološkog rada, čime je otvoren prostor za nova pitanja. Tako su, ne sasvim opravdano, tehnike datovanja poput C14 nazvane „apsolutnim“, van svake sumnje stavljajući njihovu pouzdanost i zanemarujući važna interpretativna ograničenja, proizvoljnosti i mogućnosti greške u zavisnosti od tehnologije (S. Griffiths). Drugim rečima, gotovo svi učesnici sekcije posebno su naglašavali da obogaćivanje naših znanja o prošlosti koje potencijalno donosi primena različitih egzaktnih metoda, mora biti praćeno suštinskim poznavanjem čitavog dokaznog postupka kojim se dolazi do podataka koje smo namerni da uključimo u svoja razmatranja. Uspešna komunikacija u interdisciplinarnom dijalogu podrazu-

meva da arheolozi imaju jasno znanje o tome šta mogu da očekuju od prirodnih nauka, ali i da jednako jasno postavje adekvatna pitanja na koja je moguće dobiti odgovor. Najzad, pouka koju je posebno važno istaći i koja je tokom sekcije bila veoma rečito prezentovana na primeru saradnje arheologije i fizičke antropologije (ali i drugih oblasti istraživanja, kao što su medicina i psihologija) u istraživanju ljudskih tela i funerarnih konteksta (A. Gramsch), jeste da produktivan put ka transdisciplinarnosti počinje sa promišljenim istraživačkim pitanjem, koje uvažava posebnosti svakog uključenog pristupa. To, na drugoj strani, znači da proširenjem mogućnosti da iz materijalnih tragova prošlosti dobijemo više raznolikih podataka arheolozi nisu razrešeni odgovornosti za sopstvene epistemičke norme i potrebe da preispituju sopstvene pogrešne premise, koje ponekad tvrdoglavo preživljavaju tako što se rezultati naučnih analiza uključuju u prethodno postojeći vrednosno konotirani narativ, kao što je onaj o rasnim pripadnostima i njihovoj kulturnoj artikulaciji u drevnim društvima, na sekciji predstavljen primerom iz egiptologije (U. Matić).

Posebna vrednost debate koja se odvijala na ovoj sekciji EAA počiva u tome što su teorijska pitanja razmatrana u kontekstu konkretne prakse, kako na pomenutim pojedinačnim primerima iz različitih geografskih i hronoloških situacija, tako i na nivou čitave arheološke zajednice i njenog odnosa prema društvu, donosiocima odluka i, naročito, izvorima finansiranja koji uopšte omogućavaju opstanak i napredak čitavog polja istraživanja. Naročito je instruktivna bila prezentacija analize bibliometrijskih parametara arheoloških publikacija od sredine 20. veka do danas (A. Sinclair), koja ukazuje da je nužnost objavljivanja u časopisima koji su visoko rangirani po scijentometrijskim para-

metrima (npr. *Journal of Archeological Science, Nature*) rukovodila promenom u jeziku, terminologiji, pa i pitanjima koja su arheolozi postavljali u centar svojih istraživanja. Ovim je otvoreno pitanje akademskih praksi, koje je bilo pokretano u većem broju pojedinačnih prezentacija, a naročito u diskusiji kojom je sekcija zaključena. Uprkos mnogim uverljivo artikulisanim argumentima da uvođenje analiza zasnovanih na prirodnim naukama nije samo po sebi dovoljno za unapređenje arheologije, kako tokom ovog skupa, tako i u nezanemarljivom broju objavljenih tekstova, čini se da realnosti života na akademskom tržištu nužno uslovljavaju ubrzanje i „automatizaciju“ arheološkog rada (A. Ribeiro), kao i percepciju da je scijentizam najbolje oruđe u neravnopravnoj borbi između prirodnih nauka i humanistike (G. A. Niculescu). Ovakva percepcija arheologe dovodi u situaciju da sebi postavljaju pitanje hoće li uopšte u budućnosti biti moguće postavljati arheološka pitanja koja u sebi ne sadrže metode prirodnih nauka (*To Ask a Silly Question: Need Future Archaeological Questions Entail Scientific Methods in Order to Be Proposed?*), odnosno do toga da, odričući se sopstvenih specifičnosti, sami sebe učinimo suvišnim na akademskoj sceni (P. Pantmann). Diskusija je obelodanila da mnogi učesnici dele uverenje kako opšti društveni i ekonomski uslovi pod kojima funkcionišu istraživačke institucije i nužnost nadmetanja za projektne fondove snažno favorizuju usvajanje jezika i načina prezentacije arheologije po ugledu na prirodne i tehničke nauke, čak i onda kada se iza takvih formulacija zapravo kriju stara i problematična arheološka pitanja, površno zaodenuća u ruho dramatičnih naučnih proboja. Institucionalni okviri dalje utiču na pojedinačne izbore mladih arheologa na početku karijere, čije zaposlenje

i egzistencija zavise od učešća u velikim i masivno finansiranim projektima, za koje se gotovo po pravilu očekuje da imaju snažnu prirodnjačku komponentu, shvaćenu u tradicionalnom smislu. U krajnjoj instanci, kako je napomenuto, ovakvo stanje perpetuira još jedan oblik nejednakosti unutar međunarodne akademske zajednice, jer njeni pojedini segmenti nemaju jednak pristup velikim istraživačkim fondovima, pa time ni mogućnost da u svoje istraživanje uključe pojedine skupe metode i postupke za koje nisu obučeni. Primer cena DNK analiza u Finskoj, koje su za neke učesnike diskusije bile primer dostupnosti, drugima je upravo poslužio kao ilustracija da su neke prakse za koje je poželjno da postanu rutinski deo svakog terenskog istraživanja u njihovom slučaju sasvim nedostižne. Naglašena je disproporcija u „vidljivim“ rezultatima, koja nije prevashodno posledica paradigmatске nerazvijenosti pojedinih arheoloških zajednica koje „revolucija“ još uvek nije zahvatila, nego i neprivilegovanog položaja i nedostatka sredstava za istraživanja koja su normirana kao novi standard. Moglo bi se zaključiti da je ovaj deo diskusije savršena ilustracija teze, temeljno razvijene u sociologiji nauke, da je svako istraživanje duboko ukorenjeno i presudno zavisno od društvenog i ekonomskog konteksta u kojem se odvija i da nauka nije neutralni prostor apsolutne objektivnosti, već da njome rukovode mnogi parametri, od logističkih, preko ideoloških i političkih, do kulturnih i identitetskih. S tim u vezi, važno je napomenuti da su humanističke discipline daleko bolje opremljene epistemičkim alatima da prepoznaju socijalne preduslove za stvaranje znanja, nego što je to slučaj sa prirodnim naukama. Zato je vredna hvale svaka prilika kada arheolozi kritički razmatraju svoju disciplinu, njene teorijske postavke i istraživačku praksu,

uporedo sa savremenim kontekstom koji formira i njihovu teoriju i njihove prakse, kao što je bio slučaj sa ovom sekcijom njihove godišnje konferencije. Zaključci koji su iz nje proistekli nisu dali prednost ni jednom ni drugom putu – onom koji vodi kroz prirodne nauke ili humanističke pristupe, već je sasvim nedvosmislen zaključak bio da je nužno i dalje tragati za konzistentnim i koherentnim istraživačkim programima, koji odgovorno pristupaju prošlosti u njenoj punoj kompleksnosti. Arheologija je, danas možda više nego ikad u svojoj istoriji, potencijalni prostor konstruktivnog nadmetanja teorijskih postavki i metodoloških rešenja. Ovu *mobilnost teorije* (Lucas 2015) možemo shvatiti kao signal nestabilnosti čitavog disciplinarnog polja, ali i kao izvor njenog potencijala za dalji razvoj. Dvojnost koja je upisana u arheološko istraživanje, samim tim što njen predmet čine *fizički* tragovi *ljudske* aktivnosti, potcrtani kroz multispecijske povezanosti, čini je posebno pogodnim poljem za razmišljanje o načinima stvaranja naučnog znanja, koji prevazilaze tradicionalne akademske i institucionalne podele i vode ka novim i boljim epistemičkim praksama zajedništva. Kako bismo ostvarili ovaj potencijal unutar sopstvene istraživačke zajednice, ali i kako bismo zauzeli značajnije mesto u interdisciplinarnom dijalogu, pa najzad i u svetu u kojem živimo, potrebno je da prevaziđemo većito postavljano pitanje: da li jedini pravi put do arheološkog znanja vodi kroz prirodne nauke ili humanističke discipline? Diskusija kojoj smo prisustvovali u Budimpešti jedan je od izvrsnih dokaza da treba napustiti ovu dilemu i hrabro prigrbiti jedinstvenu širinu koju nam pruža naše polje istraživanja.

Reference:

- Chapman, Robert & Alison Wylie. 2016. *Evidential Reasoning in Archaeology*. London: Bloomsbury
- Jones, Andrew. 2002. *Archaeological Theory and Scientific Practice*. Cambridge University Press
- Kristiansen, Kristian. 2014. Towards a new paradigm? The Third Science Revolution and its Possible Consequences in Archaeology. *Current Swedish Archaeology* 22, 11-34. <https://doi.org/10.37718/CSA.2014.01>
- Lucas, Gavin. 2015. The mobility of theory. *Current Swedish Archaeology* 23, 13-32. <https://doi.org/10.37718/CSA.2015.01>

Staša Babić

sbabic@f.bg.ac.rs

Monika Milosavljević

momilosa@f.bg.ac.rs

Odeljenje za arheologiju
Filozofski fakultet, Beograd